

NUSRET EBUBEKİR EFENDİ VE SÂ'İB ŞERHİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR

Hüseyin GÖNEL*

ÖZET

Klasik edebiyatımızda şerh müstakil bir tür olarak karşımıza çıkar. Bir bilen edasıyla ortaya çıkan şarih devrin edebi zevkini ve anlayışını da dolaylı olarak bize taşımış olur. 18.yy münevverlerinden Nusret Ebubekir Efendi hem şair kişiliğiyle hem de şarih olarak dikkat çeken bir simadır. Sâ'ib-i Tebrizi'nin gazellerine yapmış olduğu şerh mana, lafız ve sanat bakımından bizlere şiir anlayışı ve yorumu açısından bilgiler sunar.

Anahtar Kelimeler: Nusret Ebubekir Efendi, Şerh, Sâ'ib-i Tebrizî.

SOME NOTES ON NUSRET EBUBEKİR EFENDİ AND HIS SÂ'IB SERH

ABSTRACT

In Classical Turkish Literature, Şerh is considered an independent genre. As an expert on şerh, a şarih indirectly introduces the literary understanding of his time to the reader. Nusret Ebubekir Efendi, one of the prominent intellectuals of the 18th century, is well-known both as a poet and a şarih. His şerh about the gazels by Saib-i Tebrizi present us valuable information about the poetry, literary works, and interpretation of poetry of his time.

Key Words: Nusret Ebubekir Efendi, Şerh, Sâ'ib-i Tebrizi.

* Öğretim Gör. International Burch University Eski Türk Edebiyatı ABD,
huseyingonel@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Giriş

Klasik edebiyatımız nazım merkezli bir oluşumdur. Bununla birlikte bütün ilimlerle ilişkili bir tarafı vardır. Gelenek içinde nazım, lafız ve manada teksifi gerekli kılar. Şairlik ise belli bir süreç ve eğitim sonunda ulaşılabilecek bir noktadır. Bu yönüyle manzumeler her zaman açıklanmak zorunda olan bir içeriğe sahiptir. Özellikle tasavvufi manzumelerde bu ihtiyaç bir zorunluluk halini alır. Bu ihtiyaç, şerhi müstakil bir tür olarak ortaya çıkarmıştır. Şerhlerle birlikte anlaşılması güç şiirler anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır.

Şerh yapacak kişilerin de belli özellikleri haiz olması gerekmektedir. Bu yönüyle şerhler, daha çok ilmi ve sanatçı kişiliği herkes tarafından bilinen, aynı zamanda kendisi de buna inanan kişiler tarafından kaleme alınmıştır.

Klasik edebiyatımızın tüm yönleriyle anlaşılması hiç şüphesiz bütün türlerin hususiyetleri ile irdelenmesine bağlıdır. Böylece edebiyatımızın zaman içindeki hususi yürüyüşü ortaya konulabilecektir. Klasik edebiyatımızın genellikle nazım yönünden ele alınması şerhleri daha önemli hale getirmiştir. Şerhler içinde dağınık halde bulunan bütün unsurlar belli usuller çerçevesinde tasnif edildiği takdirde tarih boyunca süregelen edebî zevk daha anlaşılır hale gelecektir.

Bu çalışmada 18. yüzyılın renkli simalarından Nusret Ebubekir Efendinin şerhi çerçevesinde şiir eleştirisi bakımından şerhlerin önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Zira Nusret Ebubekir Efendinin, *Sâ'ib Şerhi*¹ dönemin edebî birikimini yansıtmaya açısından önem taşır. Devrin edebî zevkini, şiir anlayışını ve değerlendirme kıstaslarını dolaylı olarak günümüze taşıyan bu eserle şarih penceresinden şiir eleştirisi ve şerh süreci hakkında birinci elden bilgiler edinmekteyiz.

Nusret Ebubekir Efendi

Adı Ebubekirdir. Kaynakların ittifakıyla Harputlu olan Nusret Ebubekir Efendinin ailesi yöresinde Çankalzade ismiyle tanınmıştır (OM 240 ; A 93 ; T 1059)². Devrin önde gelen ilim adamlarından ders almıştır (OM 240). Arapça ve Farsça'yı iyi derecede bilen Nusret Ebubekir Efendi, üç dilde şairdir (SO 484). Fars Edebiyatını ihtisas derecesinde bilen (OM 240), bunun yanında birçok ilimle meşgul, özellikle kimyagerlik sevdasına müptela (A 93) dir.

¹ Şerh-i Ba'zı Gazeliyat-ı Sâ'ib-i Tebrîzî

² Kısaltmalar, Osmanlı Müellifleri: OM, Arif Hikmet Tezkiresi: A, Tuhfe-i Naili: T, Sicilli Osmani: SO şeklinde gösterilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Bununla birlikte *Mahazar*³ adında maddi-manevi hastalıklara tedavi yollarından bahsettiği kitabı devrinde *Nusret Efendi Mecmuası* adıyla tanınmıştır (OM 242).

Bütün bunlar çok yönlü kişiliğinin birer göstergesidir. Otuz küsur sene İstanbul'da ikamet ettiği *Mahazar* adlı eserinin mukaddimesinden anlaşılmaktadır (Nusret, *Mahazar*; OM 241). Nur-ı Osmaniye Kütüphanesinde hafız-ı kütüblük hizmetinde bulundu. Memuriyeti süresince ders vermekle meşgul olan, daima Farisi talim eyleyen, herkese deva sağlık veren Nusret Ebubekir Efendi herkesin indinde muvakkar şeyh-i celilü'l-kadr olarak bilinen salih bir zattır (SO 242).

Fars edebiyatına olan vukufiyeti herkesçe bilinen Nusret Ebubekir Efendi, bir nazım ustası olarak vazife başındayken 1792 tarihinde vefat etmiştir. Sururî'nin 'Nusret Efendi eyledi azm-i bekâ meded' mısraı vefatına tarihtir (Fatin 617). Eyüp civarında Kaşgarî Dergahında medfundur (OM 242).

Bütün illimlere özellikle de tasavvufa fevkalade aşına olan Nusret Ebubekir Efendi daha çok halka yararlı olma ve halkı irşat etme üzerinde durmuştur.⁴ Nazım ve nesrinde manaya önem veren Nusret Ebubekir Efendi dünyanın faniliği, ölüm, fazilet, dürüstlük gibi konuları sıkça işlemiş ve temsil ve nasihatlerle faydalı olmayı amaçlamıştır (Gönel 71). Tasavvufa meyli bakış açısının temelini oluşturur.

Üç dilde şair olan Nusret Ebubekir Efendinin beş eseri⁵ vardır. "Teshir ider meramını vaktinde ah iden" mısraı meşhurdur. İyi bir şair olmasına rağmen zamana yenik düşmüş ve çabuk unutulmuştur (Fatin 618).

Edebi kişiliği, memuriyeti dönemindeki ilim aşkı, tasavvufa yatkın tabiatı ile şekillenmiş ve daha çok öğretici yanıyla eserlerine

³ Tıbbı dair olan bu eserin mukaddimesinde; doktor olmadığını, tıp ehlinin işine karışmak gibi algılanmamasını, sadece faydalı olmak amacıyla bu eseri yazdığını (Nusret, *Mahazar*:2) nazik bir dille belirtir.

⁴ "Faķiriñ 'indimde ehl-i dünyâdan imtiyâzıñ evvel derecesi gecelerde sure-i ihlaşla olsun iki rek'at namâza müdavemetdir. Ammâ uykuadaki âdeme söz anlatmak müşkildir. Ve biñ yüz seksen dörtten şoñra bizim halkı teheccüde irşâdımız dañi kim cünûn değıldir." [10b]

⁵ 1. Divan: Türkçe, Arapça ve Farsça'dan ibaret altı yedi cüz miktarı divanı vardır. 2. Sa'ib'in Elif ve Ta Kafiyeli Gazellerine Şerh, 3. Şerh-i Ba'zı Gazeliyat-ı Sa'ib-i Tebrizi, 4. Muhtasar Hetkü'l-Esrar, 5. *Mahazar*. Eserlerinden sadece *Mahazar* isimli mecmuası matbudur. Ve eser Nusret Efendi Mecmuası ismiyle tanınmıştır. Eserden faydalananların çokluğu ve şahitliği eserin kalıcılığına hizmet etmiştir (OM 242).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

yansımıştır. Diyebiliriz ki sanattan çok iyi anlamasına rağmen sanatın hakikatin bir adım dahi önüne geçmesine izin vermeyen bir anlayışa sahiptir (Gönel 26).

Sâ'ib-i Tebrîzî⁶'nin gazellerini önce elif ve ta harflerine kadar şerh eden Nusret Ebubekir Efendi daha sonra her kafiyeden bir miktar olmak suretiyle ikinci bir şerh çalışması yapmıştır.

Şarihin Sebeb-i Te'life Dair Düşünceleri

Şarihin psikolojisini anlamak bakımından onun metni bazı kişilerden veya herkesten daha iyi anladığı kanaati (Kortantamer 1994:1) dikkat çeken bir husustur. Klasik edebiyatımızda yapılan şerhlerin önemli bir kısmı tasavvufi özellikler taşır. Tasavvuf daha çok bir mana ilmi olarak tarif edildiği için, tasavvufi manzumeler çok defa manası yalnız erbabınca malum olan ledünni remizler barındırmaktadır. Bu şiirlerin şerhleri de bilgi ve düşünceden daha ziyade ilham mahsulü olarak takdim edilmektedir (Ceylan 2000:307).

Haddizatında bir metnin açıklanması gerkiyorsa o metin okuyucular için anlaşılması güç anlamları barındırıyor demektir. (Kortantamer 1) İşte burada bir bilen edasıyla ortaya çıkan şarih, bütün bu güçlükleri ortadan kaldırmış olur. Bu aşamada şarih metnin kendisine çağrıştırdığı hemen her şeyi şerhine eklemek suretiyle subjektif bir yola girmiş olur. Metinde sanatçının vermek istediğinden başka düşünce ve hayaller keşfeder (Ünver 1993:500).

Nusret Ebubekir Efendinin Sâ'ib Şerhi tasavvufi şerhe örnektir. Eserde daha çok tasavvufi anlam, işaret ve remizler üzerinde

⁶ Sebk-i Hindi'nin büyük şairi Mirza Muhammed Ali Saib-i Tebrizi İsfahani, hicri 999 yahut 1000 (m.1590-91) yıllarında İsfahan'da doğmuştur. Aslen Türk (Yazıcı 1967:75-76) olduğu iddiası vardır.

İran'da, Hindistan'da ve Osmanlı ülkesinde büyük bir değer ve saygın bir yer kazanmış olan Saib, "hikemi tarz" olarak adlandırılan hikmetli şiir geleneğinin en büyük temsilcisi ve "Sebk-i Hindi" nin en büyük şairidir. Saib-i Tebrizi, Türk edebiyatında büyük tesir uyandırmış bir şairdir. Saib, Ali Nihad Tarlan'ın deyimiyle "edebiyatı fikri ve hakimane bir sahaya sevk etmek suretiyle Türk edebiyatına bir devir açmıştır." Saib, ince anlamlar bulabilmek için kıl gibi inceledim, demiştir. Sebk-i Hindi şairleri bu üslubun etkisiyle, şiirde "anlamı" ön plana çıkarmışlardır. Şiirde orijinal anlamlar bulma anlayışıyla birlikte, hayal ve heyecan unsurlarına da geniş yer verilmiştir. Sebk-i Hindi şiirinde tasavvuf teması yoğun bir biçimde işlenmiştir. Bu şiirde yeni ve orijinal hayal ve anlam unsurlarını ifade edebilmek için de yeni bir dil kullanılmıştır (Bilkan 2003).

Saib'in şiirlerinin yaklaşık yüz bin beyitle yüz yirmi bin beyit arasında olduğu tahmin edilmektedir. Daha hayatta iken, divanı hediye olarak hükümdarlara gönderilmiştir. Sa'ib'in Azeri şivesiyle Türkçe divanı olduğu, henüz neşredilmediği ve bazı nüshaların muhtelif kütüphanelerde bulunduğu ifade edilmektedir. Şairin "Kandahar-name" ve "Mahmud u İyaz" adlı iki mesnevisi vardır (Yazıcı 75-76).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

durulmuştur. Şarih bu müphem manalara ulaşmaya ve onları anlaşılır hale getirmeye çalışmıştır.

Şarih şerh işini fevkalade ciddiye almaktadır. Çok önemli bir vazifeyi yerine getirmekte olduğunun farkında olan şarih ifade ettiklerinin tercüme zamanına mahsus bir imdad-ı gaybiye olduğunu okuyucuyla paylaşır. Mananın kalbine doğduğunu belirtir. Böylece hem şiirin hem kendinin hem de yaptığı işin önemini hissettirmiş olur.

"Baħriñ heybeti emvâcdan âşikâre olur. Pes emr böyle olunca bir gönül ki pârelene biri biñ olur. Mazmûn-ı maṭla' budur murâdı nedir ve ḳalb ne gûne pârelenir ve ḥâlâ tesvîdden beyaza çekmede vâfir te'emmül eyledim. Aşl-ı tesvîde nazâr itmedikçe 'alimallah ḥâtırına bir ma'nâ gelmedi. Ve taḥkîk eyledim ki tercüme vaktine maḥşûş bir imdâd-ı gaybiyye ḥaḳkımızda der-kâr imiş." [32a]

Şerh edilecek metinler imalarla doludur. Şarih açısından şerhin bir gereği de bu imaları anlaşılır hale getirmektir.

"Şâ'ib bu gâzel te'vilinde câ-be-câ meṭâlib-i şûfiyyeye ima itdikde bildigimiz ḳadar izâh idüp şeb-i ma'aniye kevkebleniriz." [6b]

"Ve yâḥûd bilinüp söylenmeyecek bir miḳdâr esrâra imâ ider ki söylense de bilinmez. Zirâ ḥâl-i maḳûlesi ḳâle sığışmaz. Anınçün da'imâ işârete mübtelâdır şarâḥatle añlanmaz." [33a]

Şarihin Şam'da bulunduğu sırada sohbet ortamlarına girdiği ve kendisine soru sorulup cevap verdiğiinden anlaşılacağı üzere hürmet ve kabul gördüğü sonucu çıkarılabilir. Sonuçta en iyi bilen imajını pekiştirir.

"Leṭâfetden o dilberin çehresi o ḳadar âb u tâba mâlikdir di mâhtâb seyrinden rengi âftâbî olur. Ya'ni güneşde seyr idenin yüzi ne gûne müte'essir olur ise o maḥbûbuñ kesret-i leṭâfetinden nâşî mâhtâbdan o ḳadar münfa'il olur. Fürse nevheves iken faḳîre Şâm-ı şerîfde bu maṭla'ı su'âl itdiler bilâ-tevaḳḳuf böylece ḥall olundu." [11b]

Şarih esere başlarken daha önce elif ve tâ kafiyelerine yazdığı şerhini hatırlatır ve her kafiyeden olmak üzere Şâ'ib'in gazellerini şerhe devam edeceğini bildirir. Bunun sebebini de bu eserlere rağbet eden ihvanın beklentilerine cevap vermek olarak dile getirir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

"Ma'lûm ola ki bundan aqdem Şâ'ib merhûmuñ divân-ı ma'ârif-i meşhûnundan elif ve tâ kâfiyeleriniñ müntehâblarından vâfir gazelleri tercüme olunmuş idi. Hâlâ o müsennâyı müselles itmek kaçdıyla her kâfiyeden bulunmak üzre mevcûd olan divânçesine nazâr-ı tercümeyle tekmiñli müyesser olmağın bu sakâta-i 'irfâna tenezzül buyuran ihvân için tebyüzine himmet olunmuştur."[1b]

Şarihin üç eserinin de kimsenin dahli olmadan kendi kendini meşgul etmek düşüncesi içinde tamamlandığını söylemesi şerh sebebi olarak ele alınmalıdır. Asıl niyetini ihtiyacı olan dostlar nazarında iyi anılmak ifadesiyle ortaya koyar.

"Meselâ bu üç tercümemizde daği bir kimseniñ sevki bâ-tergîbi yokdur. Hemân kendi kendimizi eglemek kaçdıyla bu kadarcaya ihtiyâcı olan aħbâb-ı kirâma yâd-kâr olmağucün ibtidâ olunup ma'mûl degil iken üçü daği tekmiñ oldu. Ve gâyet zâhirdir ki bir taraftan müşevviğ daği zemm olsa bilâ şübhe bundan ziyâde iltizâma bâ'is olur idi."[20b]

Şarih, dünyada insanlara faydalı olmayı ve eser bırakmayı, insan öldükten sonra dahi eseri onun adına dünyada sağ kalmış gibidir, diyerek beyti açıklar. Kendinden önce kimsenin yapmadığı Sa'ib tercümesini yapmayı fâhir mevzuu kabul eder. Eserinden istifade edilmesi kendisi için bir ecir kaynağıdır. Beytin tahtında en uygun manayı bulup istidadı kadar Sa'ib'in muradını anlamak niyetinde iseler yazdıklarım kafidir, yeni fikirlere nadir muhtaç olurlar, der. İlmî enanietini açıkça ifade eder. Bu da şerh işini kendisinin yapmasının bir isabet ve ihtiyaç olduğu vurgusunu ortaya çıkarır.

"Eserden eliñi kaldırma ki tâ câm oldukça halk ihtiyârsız cemşîdi zikr iderler. Vâkı'â insânıñ eseri kendiniñ bu 'âlem-i fânide kaymakâmıdır. Hüsn ve kabâhatden kaç-ı nazâr zikre vesile olup bir vucûd zikri cihetinden dünyâda bir zamân o eser münkañi oluncaya dek sağ kalmak gibidir. Bi-ħamdi'l-lâhi te'âlâ fakîriñ daği murâdım bu degil ise de bu ħuşûsu müstelzem bizden evvel gelenlerden kimse irtikâb itmemiş Şâ'ib tercemelerine mazhar olduğ. Bu ħakîriñ eserlerine nazâr iden yarân-ı şafâ elbetde mezheb u meşrebine muvâfıq-ı ħakk şariħ bir mes'ele-i istifâde eyleseler bizlere ecri muħakkağdır. Kaldı ki Fârisiye rağbet eden her beytiñ tahtında bi'l-muħâbaka ma'nâsını bulup isti'dâdı kadar Şâ'ibiñ murâdını tevcîh idebilür

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

ve ednâ rütbeyle kanâ'at ider ise bizim yazdıklarımız kâfidir, fikr-i cedîde nâdir muhtâc olurlar.

Söyleşür tercemeden nâţık olup aĥbâba

'Aksimiz sine-i mir'ât-ı eserden gitmez." [71b]

Okuyucu tarafından yanlış anlaşılması muhtemel hususlarda da ayrıca bilgiler aktarır. Mutlak faydacılık düşüncesi içinde yaşayan şarih yaptığı işin gereksiz bir meşguliyet gibi görünmesine müsaade etmez.

Muĥaşşıl-ı kelâm aĥiretdeki gûnâgûn dünyâda ĥâşıl itdigin 'ilm kaçardır. Zirâ 'ilm olmayınca iksîri bulsan saña fâ'idesi olmaz pek zabt ile her ĥalde ve her mevtinde 'ilm ma'lûmâtını taleb ider bunu tahrîr eyledim ki Nusret Şâ'ibi tercüme iderim diyü 'ömrünü telef itmiş dimeyesin." [48b-49a]

"Arif olana bir küçük misaldir" ve "bu tercümede bundan başka nükte olmasa kifayet eder" diyerek şerhe müstesna bir hüviyet kazandırır.

"Bir tâlî'siz adem ki eyyâmdan şikâyet itmez kendi siyâh gününü bayrâm gicesi ider. Ya'ni bu şıfatda bulunan âdem için ferec-i nehârîñ leyle ĥurbu kaçardır yakındır. Zirâ bi't-tecrübe şikâyet 'alâmet-i şâdıka ve münzirdir ki bu belânîñ şiddeti ve tûl-i müddeti ve şâhibiniñ ĥaĥkında henüz âsâr kuvveti vardır. Ve şikâyet ref olmak evvelâ belânîñ za'fına ve tadrîci indifâ'ına delîldir ve gâhice şikâyeti mûcib-i belâ durur iken elemi ve ĥamı ref olur bir ĥarib mes'eledir ki diĥkatinden ĥalk belâya ülfet ĥasebiyle elemi ref oldu itikâd iderler. Zikr itdigimiz şûret-i ülfetden evvel vâkı' olur. Ĥatta fakîr nefsimde müşâhede itmişimdir ki bir ĥuşûş ile mu'azzeb olup durur iken defaten azâbı ref oldu ve baña azâba vesile olan ĥuşûş müzdâd olmuş noĥşân bulmamış. Murâd böyle dakîk aĥvâle vuĥûf icâbet-i du'ânîñ bir nev'ini fehm itmekdir. Meselâ 'âlem-i ezelde Zeydiñ 'amâsı sebkat itmiş ammâ Zeyd gice gündüz rabbim du'âmı kabûl ider zannıyla himmetine futûr virmeyüp ilĥâĥ iderek 'amânîñ sıkleti ve ĥamm u kudûreti derûnundan bi'l-küllîye mahv olup başîr olanlara ĥased bile ĥâţırına gelmez olur. Bu maĥâmda körüñ du'âsı kabûl oldu lâkin mes'eleyi bu taĥkîk üzere idrâk itmez ise yine kördür, kendine fâ'idesi yok ammâ 'âriflere misâl-i cüz-î olabilür. Bu tercümede bundan ĥayrı bir nükte olmasa yalnız bu kifâyet ider te'emmül eyleyenlere." [72a]

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Şarih, okura bu meseleleri anlamak kemal ve tecrübe ister tarzında ifadeler de kullanır.

"Hiç 'ömründe bir şey' görüp kendini gâ'ib itdigin var ise bir miqdâr bu ma'nâlara karîb olursun." [55b]

Bir Şair Olarak Şarihin Şerh Üslubu

Genellikle mensur tertip edilen şerhler içinde şiire karşı bir meyil kendini her zaman hissettirir. Mana ve mefhumları şiirin büyülü dünyasından kurtarmak zorunda olan şarih, nesrin sığılaştığı birçok yerde nazımın enginliğine sığınmış, aynı zamanda şair olan şarihler kendi manzumelerini de bu ve başka amaçlar için iktibas etmişlerdir (Ceylan 392).

Klasik edebiyatta var olan teksif düşüncesi sanatçıları nesirde de nazma yöneltmiştir. Teksif yahut kısa anlatım, anlatılacakları belli kalıplara sokmak, en etkileyici, anlam bakımından çeşitli çağrışımlara yol açan öğeleri seçmekle sağlanır (Okuyucu 2006:79). Şarih eserinde bu yola sıklıkla başvurur. Şiiri şiirle açıklama yolu daha sağlıklı kabul edilir. Sözün uzadığı bölümlerle nazım imdada yetişir. Söylenmek istenen, bir kaç beyitle toparlanıverir. Aşağıdaki birkaç alıntı bu uygulamaya örnek olarak verilmiştir.

"....Ba'zı kibâra vâridatında 'şâdık ol ve emin olma' buyurulmuşdur. Ve bundan muhâtırâlı itikâd olmaz ki benden karınca incimez iken bu başıma gelen ne idi diyü bir âdem kazâdan şikâyet eyleye hemân kudretiñ olduğu kadar 'avf u 'âfiyetle du'âda ol yoksa nice peygamberân ma'sûmları boğazladılar ve katl itdiler. Nes'elu'l-lahu'l-'âfiyeh

Seni vucûd ile tercih iden hekîm-i ezel
Saña murâdını senden nedir beyân itdi

Cibîn-i zillî zemîn niyâza vaz' ile
Ki şâh-râh rızâsın saña 'ayân itdi

Gelür belâ vü şafâdan saña muqadder olan
O kayda düşme niçün setrini nihân itdi

Ne çare sen de gözet çünkü böyledir hikmet
Yed ile halk idüp insânı imtihân itdi." [36b]

Kulluk ile ilgili düşüncelerini beytin anlam genişliğinde şerhe ekler. Nasihat edasında gelişen bu açıklama müjde ve uyarı içinde bir kıt'a ile desteklenir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

"Kulluk tazelik kâridir, ihtiyârlığa bırakma, karanlık gecede yola git ki şabâh vaktinde rahatlaşasın. Zirâ eger tâ'at ve eger fışk kuvvâ-yı zâhire ve bâtınanın kuvveti ve selâmetiyle olur. Pes rabbü'l-âlemine 'ibâdetiñ vakti civânlık eyyâmıdır ki terâkim-i gamâm şehvâtdan tarîk-i hidâyeti elde komayup sa'y iderek ihtiyâr olduğda 'ibâdât u tâ'atden 'âciz olduğun huşûşları eyyâm-ı kuvvetinde i'tiyâdiñ sebebiyle yine seniñçün yazarlar hastanıñ 'âdeti olan 'ibâdâtı yazdıkları gibi ve sen dünyâda bir dürlü rahat olursun. 'Özr-i za'f-ı kuvvâ ile terkden ve 'amâliñ envârını müşâhede iderek bir dürlü rahat daği bundan kesb idersin. Ve berzağa intikâliñ sâ'atinde "ve vecedû mâ 'amilû hâzirâ"⁷ mefhûmunca cümle a'mâliñ semerâtını görüp define bulup pâdişâh olmuşdan ziyâde mesrûr olursın. Ammâ mesel gibi mütâla'a itme. Zirâ bu yazdığım 'ayne'l-yakîne maḥlût 'ilme'l-yakîndir.

Hidmetim geçdi diyü kendi gibi bir beşere
Eşref-i 'ömrünü insân perişân eyler
Şalın virmez şaklan tâ ki çerâğ olmayacak
Pîrlik var diyü tedbîr-i hezârân eyler
Dini dünyâyâ şatup fevt olur evkât-ı şalat
Ya'ni maḥdûmuna bu vecihle iḥsân eyler
Memâlik her ne ise vâkt karîb olduğda
Oğluna kaşr-ı yed itmekte daği şân eyler
Tâ bu denlü bırakup terk idecek dünyâyı
Şûret-i rahata vaz' itmeyi iz'ân eyler
Lîk geldikde gamm-ı âḥiret Allah kerîm
Diyerek nefsinî şâyeste-i ḥazalân eyler
Ne için geldim idi 'âleme bir kez diyemez
Bir 'acib vâkı'adır 'âlemi hayrân eyler." [29a]

Kevser, ab-ı hayat arasında ele alınan açıklama dünyada kevser içmenin mümkün olduğunu veciz bir şekilde ifade eder.

"Kevser deryûzesine şusuz ciger getirmezler bu İskender ṭabi'atlıler kendi kendileriniñ âb-ı ḥayât çeşmesidirler. Zirâ dünyâda iken biñ kerre mevte dadup beḳâbi'l-lah rütbesine vâşıl olmada ye'cûc mukteziyât-ı ṭabi'ate sedd-i riyâzet ve mücâhedâtı çeken ma'nevi iskenderler kendi zâtlarında ḥayât çeşmesi olup maḥşerde kevser ihtizârına düşmezler. Zirâ bu

⁷ "Böylece yaptıkları her şeyi yanlarında buldular." Kehf, 18/49 (Yıldırım, 2003:298)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

tarîki şâhib-i kevser kendilerine ta'lim idüp hayât-ı ebediyyeye
vuşûllerine sebep olmuştur.

Ateş-i `aşkı deli sengine vir zevb eylesün
Teşne gitme maşşere dünyâda âb-ı kevser
iç.”[62a]

Şerh edilen beyit bazen kısaca açıklandıktan sonra şarih
kendi düşüncesini iki beyitle aktarır. Dünyaya ne için geldiğini unutan
ve ticari yolculukta arkadaşların alışverişi karşısında eli boş kalan
insanın çaresizliğini özetler.

“Cân bu gâmedeye geldi ki çabuk `avdet eyleye.
Ammâ menziliñ ağır uykuğundan seferi ya'ni `avdeti unuttu.
Hatta muķîmlere taklîd ederek bu menzilde kalmak hüyâsıyla
evkât-ı kesb ü ticâretin zâyî` itmededir.

İkâmet niyetiyle gelmedim ben
Velâkin geldigim kârı unuttum

Ticâretlerle `avdet etti yârân
Cihânda nişledim bilmem ne tuttum”[21a]

Bazı durumlarda açıklamanın içine derc edildiği beyitler
çağrışimlarıyla birlikte yeni bir açıklamayı gerektirecek kadar anlam
yoğunluğu taşır.

“Bir gözüyle bir yüze nâzır olan
İki yüz birden görünmez dir baña

Bir gözüyle iki yüz seyreyleyen
`Arifi görse neler söyler saña.”[5b]

Okuyucuya iletilmek istenen mesaj bazen küçük hikayelerle
örneklendirilir. Meselenin hakikat tarafı geldiğinde ise yine nazım
imdadına yetişir. Bütün anlatılanlar bir beyitle etraflıca ifade edilmiş
olur.

“Meselâ bazardan birimiz bir cıblak memlûk alup elbise-
i fâhire ile terbiye iderek hizmetinden hoşnûd olduğda bir cariyeye
ve bir hâne ve levâzım-ı ma'îşetin müheyyâ itdikde kendüden bu
ni'metlere zimnen ya şarâhaten bir küfrân şâdır olsa behey deli
oğlan ben seni cıblak alup hâlâ her neye mâlik isen benim değil
midir dedigimizde o `abd-i memlûk bir cevâb bulamadığı gibi
değil bizleri mevlâ-yı ganî `ademden vucûda getirüp asâr-ı
esmâ ve şifatiyle tezyîn itdiği ve bila-`avz bu ni'am-ı cismiyeleri
ihsân buyurduğu bedîhi iken efendi birâder şorma irâde-i
cüz'iyedeki bî-edebâne bahislerimizi ve imân-ı kesbîdir diyü alât-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

ı kesbden gafletimizi hemân lisân-ı şerî'ate tabî'yyet murâd idelim yoksa bizlere `uryânî maḥlasından yakışıklı bir isim yokdur.

Oḡu bu mıṣra'ı maḥşerde ferâmûş itme
Ki vaḡûr girmek eyledi küstâḡ bizi.”[58b]

Şarihin Şiir Eleştirisi

Şarih şiir anlayışını, beğendiği gazel ve beyitleri açıklarken kurduğu birkaç cümleyle gösterir. Edebî sanatlardaki ustalık, mazmunun beyit içindeki anlam bütünlüğünü yansıtmaması ve uyumlu kullanımı, kullanılan harflere kadar şarihin hassas gözetimi altındadır. Şiir tenkidi açısından ediplerin dikkat ettiği, şiirin mevzun ve selis olması üzerinde durur. Kelimeler arasında anlam ve harf ilgileri kurar.

“Lâkin merḡûmuñ nazmında bir ḡâlet buldum ki zâyirçe-i ḡarfıyyeye beñzer. Meselâ bu beytinde ḡâb lafzını isti'mâl-i murâd itmiş. Aña münâsib elfâzdan vaḡt ve rûz u şeb ve dide bu kelimâtıñ rabıḡası virildikde şuhûletle mevzûn ve selîs ola düşer. Zâyirçede daḡi su'âle muḡabıḡ ḡâb zuhûru bir miḡdâr ḡavânine tevaḡḡuf ider ki mektûm olan daḡi budur. Ma'lûm oldukda cevâbı şuhûletle nuḡḡ ider.(8b)”

Mana ve lafzın uyumu belagat açısından önemlidir. Bununla ilgili Nas Suresinde tekrarlanan ‘sin’ harfî mana ve lafız açısından eşsiz bir örnek kabul edilir. Eserde Sa’ib’in bir mısra da yedi tane ‘şın’ harfî kullanması şarihin dikkatini çekmiştir.

“...mıṣra'-ı sanide merḡûm yedi şın cem' eylemişdir.”[20b]

Bir şiirde veya eserde mükerrer kullanım hoş karşılanmaz. Şarih bu hususu hemen tespit etmiş fakat üzerinde yorum yapmaya lüzum görmemiştir.

“...nevâfil ḡaḡḡında vârid olan ḡadisi murâd ider ki tafşili murûr eyledi. Zirâ merḡûm bu maẓmûnu mükerrer söyledi.”[53b]

Şarih beyitlerdeki anlamı açmak için Türkçe, Arapça veya Farsça mısra ve beyitlere başvurur. Bu alıntılarda belirli bir yol izlemez. Bazen sadece beyit veya mısraı alır, ifadenin sahibini bildirmez. Bazen de alıntının ne amaçla yazıldığını belirtirken kime ait olduğunu ilave eder.

Şarih engin bir şiir bilgisine sahiptir. Sa’ib’in şiirine yazılan nazireyi bilmekte ve şerhinde bunu iktibas etmektedir. Bununla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

birlikte Sa'ib'i "merhumun beyti bir divana mukabildir" ve "merhum yirmi dört kırat şairdir [64b]" diyerek över.

"İştîlâh-ı Farisîde hârdır pirâhen rahatsızlık ve bir 'aşk gibi hafî hâletden kinâyedir. Buyurur ki kendi câmesin pâre pâre idüp etvâr-ı mecnûnâne göstermek bir sebebsiz degildir goncaniñ pirâhenindeki ne dikendir görüñüz. Hâkikatde dañi goncaniñ pirâheninde hâr olduğundan ve kendisi ma'sûk iken şive-i 'aşık izhâr itdiginden o dañi 'aşık olmasın diyü bir tahkîk-i ma'âm mevki'inden irâd itmesinden merhûmuñ bu beyti bir divana mu'abildir ve bu gâzeline Nâşır 'Ali merhûm nazîre idüb..."[52a]

Tekrarlanan mazmundan, işaret edilen mefhumlara, hadislere ve gazelin nazire oluşuna kadar bilgiler sunar. Mevlana'ya yazdığı nazireyi tespit eder.⁸

"Çünkü Mevlânâ-yı rûmîniñ şî'inden fâriğ olasız ey gâzel muvaḥḥidleri Şâ'ibi intiḥâb idiñiz. Zirâ rûtbe ve ma'âni cihetinden Mevlâna ve ḥüsn-i ta'bir ve selâset-i elfâz cihetinden Şâ'ib gibi şâ'ir olmaz ve bunlara sâ'ir şu'arâyı teşrîkden ḥazer idiñiz. Bu edâ ile Mevlânâya bu gâzel nazîre olduğun ifâde eyledi."[68a]

Mazmun yönünden ele aldığı ifadeleri sahip oldukları anlam genişliğinden dolayı beğenir. Şiirin işaret ettiği makamın çok kapsamlı olduğu, kolay kolay anlaşılamayacağını edebi bir dille ifade eder.

'Aşık dañi bir dürlü mecnûndur ki ben maḥbûbumu görürüm da'vâsın ider iken baḥs anıñ mizâcına iztirâb virmez. Zirâ ru'yet-i baḥr bürhânı üzre bir bürhân olmaz ki baḥs fâ'ide eyleye. Ve bu ma'âmnda deryâlar vardır geçilmez ve âb-ı ḥayât bu mazmûnuñ zımnındadır ammâ içilmez.[25a]

Şarih elinden geldiğince beyti açıklamaya çalışır. İfade edilen bir anlam zeminine aklen oturmayınca garip bir benzetme olduğuna hükmeder.

"Geceye ḥakâretle bakma ki âftâb-ı beyzâ gibi gurâb-ı leyliñ ḳanadı altındadır. Ḥaleb'de bir meczûbdan istimâ olunmuş 'Arabi bir beyit vardır. Ma'nası budur ki şems gecelerde aydan doğup 'âlemi ruşen ḳılmışdır, ammâ ḥuffâşıñ ḥaberi yokdur.

⁸ Sâ'ib, çoğu Sena'i, Attar, Kasım, Enver, Sa'di, Hâfız gibi 50'ye yakın şaire nazire yazmıştır (Yazıcı 76).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Lâkin Şâ'ibiñ ğaraızı leyâliniñ şânını ta'zîmdir ki ğurâba şebîhdir ammâ bu cihetden ğarîbdir."[9a]

Şarih genellikle mazmunları akıl, mantık ve şeriat açısından değerlendirir. Bu üç hususta da hükmünü verir.

"Feryâd u du'â çünki tamâm olup kemâlin buldu bî'aynih feryâd-res olur çünki bu mazmûn haĳıkatî üze iz'ân olunduktan soñra feryâd feryâdda buĳl itmek niçün? Hemân istitâ'atîñ kadar feryâd eyle tâ nefesiñ rûĳ bulup senin feryâdiñ sañâ feryâd-res oluncaya dek. Merĳûm bu mazmûn ile insânîñ nefesinden ĳalk olunan melâyekeye işâret ider ki ehl-i keşfiñ evâil-i ĳallerinde müşâhede itdigi ma'nalardandır. 'Akla ba'id ve haĳıkate ĳarib bir mazmûndur ve şeri'at-ı ğarradan şevâhid-i kesiresi vardır."[2b]

Şiirde anlam temel unsurlardan biridir. Divan şiiri anlamı daha çok mazmun zeminine oturtur. Bu yönüyle oluşmuş bir edebi zevkten de bahsedilebilir. Şarih, mazmunun güzelliĳi karşısında fikrini saklamaz. Bin defa okunacak bir latif mazmundur, diyerek takdirini bildirir.

"ĳaş göñüllü ĳâşid seniñ kuyuñdan 'avdetde o kadar te'enniyle geldi ki ĳaberi unuttu. Ya'ni 'ömrümüz bir ĳâşid tedârikinde şarf olup ĳarafınıza irsâl eyledik. Ammâ nikbet-i şîme-i sâ'ilere muĳâlif ĳareketler iderek tâ bize irsâl eylediĳiñ ĳaberi unutmayınca gelmedi. Bu şikâyet 'âşıkâne ve te'essüf-i maĳrûmane ile maĳbûb ĳarafından elçi niyâz ider bir 'âşık-ı câna nisbet biñ kerre tekrar okunacak bir latîf mazmûndur.[22a]

Mazmunun anlam genişliĳine işâret eder. Deryalar mürekkep olsa bu hususu anlatmaya yetmez, diyerek beĳendiĳini belirtir. Bu derinliĳe güzel bir beyitle katkıda bulunur.

"Şu tevaĳkuf ĳalinde servden feyzi görür. Zirâ carî olsa serviñ şûreti olduĳu üze 'aks itmez. Bu taĳdirce muteĳayyir âdemiñ gözü cilve-i mestâneniñ kıymetini bilür. Zirâ in'ikâs tam olmaya maĳall-i müste'adde bulunur. Ma'lûm ola ki bu mazmûnuñ taĳtında deryâlar mürekkep olsa vaşında ĳâşirdir yoksa ne şu'nuñ servden ĳaberi ve ne serviñ şuda bir eseri var.

Gören göz görmeyen göz hep mu'ammâ
Naşib-i âdemiyyet ilm-i esmâ."[4a]

Söz sanatlarında irsal-i meselin sıklıkla kullanıldığını ve şarih tarafından tespit edildiğini görüyoruz. Fakat bazen irsal-i

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

meselin garip kullanıldığını bazen de irsal-i mesel değil sihirdir diyerek fikrini belirtir.

“Vağanda söz cevheri zelîldir. Yüzük taşında nâmîñ yüzü divâradır. Ya'ni kânun-ı vucûd bu esâs üzre mebnîdir ki mağhar-ı kemâlât-ı kâ'inât her anda tağyîr muvağğan itmede ola ve mâsivâ Allah'da bir hâl üzre devâm ve sebâtîñ imkânı olmaya. Hattâ bu sırr-i ilahi tenezzül iderek te'emmûl olunsa eczâ-yı mevcûdâtîñ her ferdinde bulunur. Merhûm irsâl-i mesel buyurup söz vağanda zelîldir nâm yüzük taşında zelîl olduğı gibi dedi. Güyâ nâm 'aksine nakş olunduğuna bir itibârsız yetimiñ yüzini divâra çevirmesine beñzetdi. Ve bu hâletde bir mektûba ğurbet şûretinde nakl idince falanıñ mührüdüdür diyü şâhib-i itibâr olduğı gibi şâ'iriñ şî'ri dağı böyledir dimiş oldu. Lâkin irsâl-i meseli ğarîbdir.”[15b]

“Câdu-yı hâme suvâr şâ'ir-i sihr asâr bu mağğa'ında buyurur ki Şâ'ib edebe hiçbir gevher rütbede irişemez. Mağğall-i itibâr budur ki küpede ğuşmâl menzilesi yokdur. İster ise elli kiselik elmâs olsun evvelâ küpe kulakdan aşığa şarkar ve bir ademi te'dîb için çekilen kulak menziletde küpeden yukarıdır. Bu şûretde ve ma'nâda dağı ğuşmâl te'dîb ma'nâsınadır ki elbetde ziver-i ma'nevi ki te'dibdir. Sûrîden a'lâ olur güyâ dimiş oldu ki ğuşmâl ğuşvâr-ı ma'nevi olduğına ğadri a'lâ vâķi olmuşdur. Bu irsâl-i mesel degil sihirdir.”[19a]

Beytin anlamını genişçe açıklayıp, mazmunu değerdendirdikten sonra gazelin geneli hakkında, baştan sona rana bir gazeldir, kalbe safalar verir, diyerek beğenisini dile getirir.

“Kemâle irişmişlerin delîli furû-tenlikdir. Menzîl-i itibâr budur ki atlu ğonağı irişdikde piyâde olur. Ya'ni bir âdemiñ kemâl-i ma'neviyesi bilinmek asârı ile mümkündür. Meselâ cümle mağğlûkatı rabbü'l-'âlemine tevâzu' gibi ki menzilde atlunuñ piyâde olmasına şebihdir. Ammâ ğable'l-vuşûl bu şifât za'fına delîl olur. Zirâ ğarîķ ehli ğarûri bir miğdâr suvârâne mu'âmeleye muhtâcdır ki rehzenân-ı sûrî ve ma'nevilere muğâvemet ve şerlerinden hâlaşa atlu görünmek esbâb-ı ilahiyedendir. Ve ğâhi bu yolda ğalmışlara mu'âvenet atlıya piyâdeden ziyâde müyesserdir. Ammâ menzilde bu ğa'ile bir ğaraf hemân her gelene mağğâmına göre şer'i ri'âyetden ğayri bir şey' ğalmaz ve bu mazmûnuñ hâşılı ehl-i kemâlin 'alâmeti herkese piyâde görünüp suvârâne mu'âmeleden ihtirâz itmekdir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Ve merhûmuñ bu gâzeli serâpâ hikemiyât-ı kudsîye ile memlû şafâiyih-i kulûba tañrîre şâyeste bir ra'nâ gâzeldir.”[32a]

Divan şiirinin ağırlık noktasını redif ve kafiyenin oluşturması (Kurnaz 1997:265-276) şairleri bu konuda yeni ifadeler bulmaya zorlamıştır. Şarih, Sâ'ib'in lafız ve mana birlikteliğini sağladığını “miyan gazeline acem kılıcı bağladı” şeklinde farklı biçimde ifade eder.

“Tevâzu'dan kerden-kuşâniñ rütbesi noşsan olmaz. Eger cevher-dâr-ı kılıç egri olur ise bir `ayb degildir. Belki bu tevâzu' kerden-keşliginde itdiği hiddet ve şehâmetiniñ hüccet-i kañ'asıdır. Merhûm kec kâfiyesinde miyân gâzeline `acem kılıcı bağladı.”[27a]

Beğenmediği İfadeye veya Fikre Karşı Tavrı

Şarih şiiri genellikle anlam açısından ele alır. Hareket noktasını ise din eksenini oluşturur. Özellikle dine dair laubalice veya dikkatsizce söylenmiş ifadeler şarih tarafından zemmedilir. Fakat amacının şairi ayıplamaktan ziyade değerli dostlarına ilahi adabı öğretmek ve göstermek olduğunu belirterek olgun davranışlar sergilemeye çalışır. Yine sabrının taşıdığı yerler olur. Küstahça söylenmiş dine muhalif bir sözün çok ağır bir sorumluluğunun olduğunu aktarır. Bazı ifadelerin avam arasında küfür olduğunu belirtir.

“Çerhiñ altında her kime nazar ider isem dilgîr ve mükedderdir. Zîrâ le'ime müsâfir olan kendi hayâtından tokdur. Bu emsâli mezâmin-i lâubâliyâne bezm merhûma itdigimiz hüsn-i zanna münafîdir. Kaldı ki muñteza-yı tabi'at ve levâzım-ı bi-tekelifâne-i `âmiyâne gayrı haqayıq beyân itdiklerine yakışmaz havfım budur ki bu ademiñ nuru lisânına maşsûr ola. Zirâ nûr-ı kalbi böyle itlâklara izin vermez ve şöhet şeyhimiziñ biri der idi ki âdem biñ zinâ ile huzûr-ı rabbü'l-`alemine gitmek hayırlıdır küstâhâne bir kelime ile gitmekden ve çâşni-i `irfân dimâg-ı cânına sirâyet itmiş `ârîf `indinde mâsivâya müzâhir esmâ diyü nazar şart olunca bu mañla `avâm beynindeki kelimât-ı küfrden efhaş olur. Murâdım aħbâb-ı kirâma âdâb-ı ilâhiyye ta'lim itmekdir yoksa merhûma ta'nıñ fâ'idesi yokdur. [20a]

Şairin kullandığı benzetmeyi edebe aykırı bulur. İnsanların kalbinde nefret uyandıracağını vurgular. Bu gibi tabirleri kullanmasını hoş görmez. Herkesin kolayca yorumlayamayacağı bir ifade için nezaketle “merhum söylemese iyi olurdu” şeklinde bir tavır ortaya koyar. Bazan “Allah affetsin” diyerek meseleyi kapatır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

"Ey Şâ'ib her kim Ka'be ile puthâneyi bir pilede sunar ise anuñ terazu-yı şu'ûrunda nokşân taş yokdur. Zirâ mevlâ-yı müte'âle nisbet esmâ beyninde tefâzıl taşavvur olunmaz. Meselâ Mu'izz ismi Muzill isminden eşref denilmez. Bu taqdirce esmâniñ mezâhiri daği böyledir dise gerek. Her çend ü ca şahîh olduğuna şübhe yok ise de böyle ta'bir edebe mağall ü istima'ından kulûbe nefret haşıl olur edâlardır. Ve herkes bu tevcîhe qadir olamaz. Merhûm itnese hoş olur idi. [4b]

"Gubâr ile bahş itmek âyîneyi siyâh ider. Söyle âsumân ben hâksâr ile bahş itmesün. Zirâ mazmûn-ı müte'ârif üzre gubâr ider ise hacı olur dimekdir. Merhûm babasına 'âsi olmak ister. Allâh 'afv eyleye. [24b]

Şairin derdini dile getirmesini halt etmek ve laubali olmak olarak görür. Eğer şerhten evvel beyti görseydim gazeli büsbütün terk ederdim, diyerek tepkisini sert bir biçimde dile getirir. Küstahça söylenmiş söz olarak değerlendirir.

"Eger ben hasta kalbiñ yaşdığına gelür ise ey Şâ'ib mesîhâniñ sîmâsından i'câz rengi kalkar. Murâdı kendi derdiniñ şiddet-i temkîninde mübâlagadır. Ammâ halt ve lâubâli hareket ve din kaydı kalîl olmakdan nâşîdir. Qable's-şerh bu maqta'ı görmüş olaydım bi'l-küllîye gazeli terk ider idim. Böyle küstâhâne ta'bîrler tab'-ı mevzûnuñ âfât-ı münlikelerindedir nes'elu'l-lahe afiyeh.[70a]

Sa'ib'in dine ait kavramlara karşı hassas olmadığı sonucu çıkarılabilecek sıklıkta edebe muhalif kullanımları şarih tespit etmiştir. Hz. Süleyman ile ilgili bir benzetmeyi gereksiz bulur.

"Eger dâğ-ı cunûn hâtem-i Süleymân'ı haşşasında değil ise vuhûşuñ cûşundan mecnûnuñ başındaki gavğa nedir. Ya'ni cunûn saltanat-ı muṭlaqa iken vuhûşuñ teşhîri daği aña münzamm oldukda saltanat-ı Süleymâniye olur. Her çend murâdı 'aql-ı ma'âşî taḥkîr ise de cunûnla hâtem-i Süleymânî zikri edebe muḥâlifdir." [14b]

Sâ'ib'e Sataşma ve Tariz

Şarih Sa'ib'in kullandığı bazı ifadeleri şairliğine vererek hoş görür. Şairdir konuşur fakat bana susmak yakışır, der. Bazen de Saib'e sataşır. Kimi zaman şairi alaya alır, kimi zaman küçük görür. Kimi zaman Mecnun'u şaire güldürür. Yeri gelince de şiiriyle o kadar övünmesinin mübalağa olduğunu kaydeder.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Kullanılan ifadeyi hoş görmemekle birlikte şairler için te'vil, cinas gibi sanatları zarif söz kabilinden değerlendirir. Bu yönüyle zararsızdır diyerek hükme bağlar.

"Hayret-i didâr maqâmında harf u şûret olmaz ben harânım ki tûtî âyineden nice söyleyici zirâ bu şûret uşûluñ hilâfıdır didâr elbetde ma'v. Merhûm tecelliyâtıñ bir kısmına işâret ider ki bizim gibilerin sukûtu bu maqâmda tekellümden yakışıklıdır. Qaldı ki Şâ'ib bir şâ'ir âdem ve şu'arâya enva' te'vîl ve ecnâs işâret ve fuşûl-ı zerâfet ile memlûdur zarar itmez."[41a]

Bazen şairin ifadesini abartılı bulur. Bu abartıyla Sa'ib arasında ilgi kurar. Yeni mazmun bulmak için girilmiş mecburi bir yol olarak yorumlar. Amaç bu olunca ortaya çıkan durumu ve şairi beğenmez.

"Nihâyet-i surûrunda mübâlağa eyledi ammâ merhûm şâ'irdir yoksa bu rütbe menâşıb-ı dünyeviyye ile surûru aña lâyıq görmem. Hemân murâdı bir devletden düşmüş adam bir da'î devlete nâ'îl olduğda ne gûne edâlara ve teşekküre kâdir olabilür diyü aña münâsib mazmûnlar tedârik ve nazm itmedir."[65b]

Sa'ib'in kendini övmesini abartılı bulur. Bırakın başka diyarları kendi ülkesinde bile kendisine rağbet fazla olmamıştır, diyerek beyti değerlendirir.

"Şâ'ibiñ fikri kendini garbilikde gösterir. Zirâ gülistânda olduğca gül rayihâsı ma'lûm değildir. Merhûm şâ'irâne böyle ta'bir eyledi ammâ divânına ehl-i İrânıñ rağbeti ve itibârı 'aşrında ve ba'de'l-vefât kıti mübâlağadır, ahîr diyârlara kıyâs olunmaz."[15b]

Sa'ib'in halini ve tavrını garipser. Bir beyitle de bu garip duruma dikkat çeker.

'Âlem-i vahşetden baña bir kûşe irişinceye dek yâriñ gözü gibi nefsimden sırma kalğar idi. Güyâ sırma şadâyı kesmek karînesiyle bir teneffüs idecek ma'hallem yok idi diyecek maqâmda böyle ta'bir eyledi. Gâlibâ derd-mendiñ hânesi da'î yok imiş. Zirâ teşekkür eyledi ki böyle rengin gazel söylemeye bâ'is bu devlet-i mezkûr el virüp hâneye ve meşârif-i yevmiyyeye mâlik olmadır. Yoksa evvelki hâlimde ağızımdan çıkan kelâmı kulağım işitmez idi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Tâ bu rütbe-i dünyâ ile memnûn olan
Şâ'ibiñ gayrında bilmem ehl-i 'irfân olduğun." [65b]

Sa'ib'in Mecnun için kullandığı mazmuna alaycı bir üslupla yaklaşır. 'Mecnun bu mazmunu duysa Sa'ib divane olmuş der' diyerek eleştirir. Bu üslup şerhe özgü bir tavidir.

"Bir günde ki derd u dâğ-ı muhabbet baña irişdi, mecnûn-ı 'âmiri gayb şahrâsı dâmeniniñ gubârı idi. Ya'ni bizler 'uşşâk-ı ezeliilerden rûhâniyetimiz hasebiyle mecnûnu tekaddüm idenlerdeniz. Zirâ mecnûn mecâza mübtelâ olduğu muhakkağ lâkin hakîkate tahvîl eylediği maznûn bir ma'nâdır. Fakîr zann iderim ki mecnûn bu mazmûna vâkıf olsa Şâ'ibe divâne olmuş dir idi. [66a]

Bülbül için Sa'ib'in kullandığı ifade de şarih tarafından garipsenir. Bu durumu bir beyitle okuyucuya sunar ki bu açık bir eleştiridir.

"Derdsiz bülbül 'aşkıñ râyihasın almamışdır bu feryâd 'âcizâne taklîd ile ider. Merhûm bülbülü lâne-i 'tibârdan uçurmak ister. Güyâ 'âşık ben-i âdeme taklîd ider diyü 'andelibe taş atdı. Lâkin taklîd olsun kemâlini bulduğda mecâlis-i mülûke dek vuşûlü mümkündür.

Şâ'ib eyler bülbül-i zâre hâsed
Gülşen-i 'âlemde râhat kalmadı." [71a]

Şarih kullanılan bazı kelime ve kavramları kendi bilgi süzgecinden geçirir. Lügatlerde görmediği manayı yorumlamaya çalışır.

"İncü yetimlik gubârından tamâm olur bizim vucûdumuz nehâsına bâde türlü iksirdir. Bu beyt daği bi'l-müzâyâğa şehâdet ider ki gerd-i yetîmi incinüñ kemâl-i kebîr-i hacmine delâlet ider insân da temregü gibi kendi renginde bir 'ayârdır. Zirâ bu ma'nâyı luğatlarda görmedim. Belki mezâmin-i şu'arâniñ temsîli böyle iktizâ ider yoksa müşteri kıletinden kinâyeye değıldir. Lâkin ba'zi maqâmda kinâyeye itmek daği elverir idi ve bâdeniñ mâsivâyı ferâmûş u havâsı fi'l-cümle ta'til itmesinde hâlet-i ma'hûde-i şûfiyyeye müşâbeheti olduğundan şu'arâ-yı 'Arab ve 'Acem mecâlis-i tabi'atlerinden eksik itmezler." [20a]

Şairin şiiriyle ilgili yorumlar yapar. Sa'ib'in divanını dini açıdan değerlendirir ve genel olarak pek fazla hatası olmadığını

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

belirtir. Olanların da kullanılan güzel ve doğru ifadeler hürmetine affolunacağı temennisinde bulunur.

“Ey Şâ’ib eger asârîni egri istemez iseñ doğru ol. Zirâ divâr egri olduĝda eseri olan sâye daĝi egri vâki’ olur. Merhûmuñ ekber âsârî olan divânında ĥaĝ budur ki kesret-i iş’ârına göre saĝatâtı ĝâyet nadirdir. Ve bulunanlar daĝi inşa’allah tevĥîd ve senâ-yı bârîde olan mezâmin-i kerâmet mazmûnlarile `afv olunur.[27b]

KAYNAKÇA

- BİLKAN, Ali Fuat (2003). **Sa’ib-i Tebrizî’den Hikmet Damlaları**, İstanbul: Kaynak Yayınları, Doĝu Klasikleri Serisi
- Bursalı Mehmet Tahir (2001). “Nusret Ebubekir Efendi (Hoca)”**Osmanlı Müellifleri**, Ankara: Bizim Büro Yayınları
- CEYLAN, Ömür (2000). **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Fatin, **Hâtimetü’l-Eşâr**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yekta / 310
- GÖNEL, Hüseyin (2004). **Şerh-i Ba’zı Gazeliyat-ı Sâ’ib-i Tebrizî ve Şerh Metodu**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- KORTANTAMER, Tunca (1994). “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi” **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, s.8
- KURNAZ, Cemâl (1997). “Divan Şiirinde Belge Redifler” **Divan Edebiyatı Yazıları**, Ankara: Akçağ Yayınları
- Nusret Ebubekir Efendi, **Mahazar (Nusret Mecmuası)**, Süleymaniye Kütüphanesi, Antakya-Tekelioĝlu 920/2
- Nusret Ebubekir Efendi, **Şerh-i Ba’zı Gazeliyat-ı Sa’ib-i Tebrizî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi / 368
- OKUYUCU, Cihan (2006). **Divan Edebiyatı Estetiĝi**, İstanbul: LM Yayınları
- ONUR, M. Naci (1968). **Arif Hikmet Bey Tezkiresi**, (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi) Erzurum: Atatürk Üniv.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

-
- SÜREYYA, Mehmet (1996). “Nusret Efendi” **Sicilli Osmani**, C.IV
İstanbul: Kültür Bakanlığı ile Tarih Vakfı Ortak Yayını
- TUMAN, Mehmet Nail (2001). **Tuhfe-i Nailî**, C.II, Ankara: Bizim
Büro Yayınları
- ÜNVER, İsmail (1993). “Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız”
Türk Dili Dergisi, s.500
- YAZICI, T (1967). “Sa’ib” **İslam Ansiklopedisi**, C.10 İstanbul: Milli
Eğitim Basımevi, s.75-76
- YILDIRIM, Suat (2003). **Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali**,
İstanbul: Işık Yayınları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*